

37
В53

ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ДОСЛІДНОГО ЦЕНТРУ

**“ЛЮДИНА: МОВА, КУЛЬТУРА,
ПІЗНАННЯ”**

Том 11

Результатом нашого наукового пошуку став висновок: важливим ключовим етапом розвитку пізнання оточуючих у свідомості підлітків є вік 14-15 років, коли відбуваються суттєві зміни у сфері пізнання навколишнього світу та оточуючих в тому числі. Саме в учнів 9 – х класів модель "дитячого" сприймання інших людей змінюється на відносно зріле пізнання "внутрішніх" значущих, суттєвих ознак змін, що відбуваються з іншими. Виділення таких змістовних, суттєвих рис вимагає від підлітка певного рівня розвитку понятійного мислення, рефлексії, здатності до осмислення, синтезу, порівняння, аналізу.

Отримані дані можуть бути використані педагогами в організації навчально-виховної та корекційної роботи з учнями підлітково – юнацького віку.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Психология социального познания. - М., 1997. - С. 47-83.
2. Психологические особенности самосознания подростка / М.И. Борншевского. - К., 1980. - С. 168-171.
3. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст. Проблема становления личности. - М., 1994. - С. 111-146.
4. Формирование личности переходной период: от подросткового к юношескому возрасту / И.В. Дубровиной. - М., 1987. - С. 184-196.
5. Шамне А.В. Генезис новоутворень самосвідомості підлітково-юнацького віку / Вісник Міжнародного Дослідного Центру "Людина: мова, культура, пізнання". - Кривий Ріг, 2005. - Випуск 4. - С. 26-31.
6. Шамне А.В. Динаміка змін "ідеального Я" в період переходу від дитинства до дорослості / Вісник Міжнародного Дослідного Центру "Людина: мова, культура, пізнання". - Кривий Ріг, 2005. - Випуск 2. - С. 164-169.

Н.М.Токарева

м. Кривий Ріг (Україна)

УДК 37.015.3.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

The article deals with the analysis of interaction of all participants in the pedagogical process while forming an innovative personality.

Стаття присвячена аналізу взаємодії всіх учасників педагогічного процесу при формуванні інноваційної особистості.

Статья посвящена анализу взаимодействия всех участников педагогического процесса при формировании инновационной личности.

Сучасна освіта досить жорстко пов'язана із життєдіяльністю суспільства. Зміни, що відбуваються в сучасній українській державі, призводять до появи нових вимог, нових цілей, сприяють сплеску інноваційної діяльності в освіті під тиском соціального замовлення.

Бажання змінити систему освіти спричиняє прагнення звільнитися від жорстких рамок, стереотипної одноманітності і авторитарності, впровадити варіативність, гнучкість при виборі змісту і методів навчання та виховання. Саме цим можна пояснити такі тенденції в сучасній освіті як

- вимога гуманізації освітнього процесу, врахування інтересів, нахилів учнів,
- суб'єкт - суб'єктні стосунки, особистісно-орієнтований підхід, розвиток індивідуальності кожного,
- високий рівень вимог до якості освіти і розвитку учнів,
- орієнтація на культурно-моральні цінності,
- конкурентні стосунки між освітніми закладами в умовах вільного ринку, що зумовлює необхідність створювати власний стиль закладу, формувати індивідуальний імідж.

Розвиток інституту освіти в означеній соціальній ситуації закономірно вимагає системних інновацій.

Інновація (від лат. *innovatio* – оновлення) – нововведення, зміни; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях.

Інноваційна діяльність – це така система цілеспрямованого та керованого вироблення і внесення змін - нововведень в окремі аспекти чи сфери суспільного життя, що охоплює пізнання, проектування, впровадження та моніторинг новачій на одному чи кількох результативних рівнях творення: предметів, соціальних технологій, організацій чи нового типу людини – інноваційної особистості (А. Фурман).

Інноваційна особистість – не пасивний організм, що лише реагує на зовнішні подразнення, а дослідник, який прагне зрозуміти, інтерпретувати і контролювати системи своїх особистісних виборів і переживань з метою ефективної взаємодії з довкіллям, гнучкого змінення адекватних ситуації моделей поведінки.

Інтелектуально-інноваційний потенціал особистості не може бути зведений до якоїсь однієї характеристики (наприклад високого коефіцієнту інтелекту або високого рівня креативності), це глибинні складно структуровані особистісні характеристики, які умовно можна об'єднати у три блоки (О.І.Савенков):

1. Інтегративні особистісні характеристики:

- Допитливість – надзвичайно висока потреба в інтелектуальній стимуляції та новизні; прагнення до пізнання нового, невідомого, потреба в дослідницькій творчій активності,
- Надчутливість до проблем,
- Здатність передбачати результати розв'язання проблеми до того, як вона буде реально вирішена, прогнозувати можливі наслідки дії,
- Комунікативні та організаторські здібності особистості

2. Характеристики сфери розумового розвитку:

- Креативність, специфічними критеріями якої є оригінальність мислення (здатність висувати нові, несподівані ідеї), семантична гнучкість, образна адаптивна гнучкість (здатність швидко і легко переходити від явищ одного класу до явищ іншого, часто далеких за змістом, здатність встановлювати між цими явищами асоціативні зв'язки, знаходити альтернативні стратегії вирішення проблеми), продуктивність (швидкість) мислення, що реалізується у здатності генерувати велику кількість ідей,

- Високий рівень володіння мисленнєвими операціями – здатність до аналізу, синтезу, класифікування та категоризації нової інформації,

- Здатність до високої концентрації уваги,
  - Здатність оперативно активізувати у пам'яті потрібну інформацію,
3. Характеристики сфери особистісного самовизначення:

- Домінування широких пізнавальних інтересів у мотиваційній сфері, діяльність частіше стимулюється не почуттям обов'язку, не прагненням здобути винагороду, а інтересом,
- Перфекціонізм – прагнення доводити результати будь-якої діяльності до відповідності найвищим вимогам,
- Нонконформізм – прагнення протистояти думці більшості, високий рівень самостійності, незалежності, готовність відстоювати власні погляди,
- Прагнення до лідерства – досвід прийняття рішень, впевненість у собі, ініціативність, відповідальність,
- Почуття гумору – здатність виявляти безглуздість, бачити смішне в різноманітних ситуаціях.

В даному контексті реформування освіти та формування інноваційної особистості "інновації" означають не стільки створення і поширення чогось нового, скільки зміни в характері діяльності, стилі мислення особистості. Адже в умовах впровадження інноваційних стратегій змінюються критерії оцінювання особистісної та соціальної значимості суб'єкта.

Л.М. Карамушка, Н.Л.Коломійський, Л.Н.Оголева наполягають на особливостях статусу членів інноваційної групи (1;2;7) : якщо в традиційних підрозділах соціальний статус особистості визначається посадовою ієрархією, інформованістю і досвідом людини, та в дослідницьких інноваційних групах статус працівника залежить від цінності висунутих ідей, творчих здібностей і гнучкості мислення.

Різні завдання, що доводиться вирішувати в ході здійснення інноваційної діяльності у шкільній організації припускають включення до її складу різних категорій учасників навчально-виховного процесу:

- учені – новатори, що виявляють творчу ініціативу й оригінальні ідеї;
- конструктори – технологи, дослідники – експериментатори, що надають ідеї матеріальної форми;
- працівники адміністративно – господарської сфери, що займаються фінансовою, патентною, планово-економічною підтримкою нововведення.

Кінцевий результат залежить від ефективного функціонування кожного з підрозділів шкільної організації: адміністрації, педагогічного колективу, психологічної служби та учнівського колективу.

Всі учасники навчально-виховного процесу є суб'єктами інноваційної діяльності, здійснюваної в освітній сфері, і багато в чому саме від кожного з них залежить стратегія розвитку інновацій в шкільній організації.

Головними ініціаторами інновацій в більшості випадків виявляються директори шкіл, що є закономірним явищем:

1. Інновації сполучені зі стратегічними питаннями діяльності шкільної організації, що знаходяться в полі ведення директора;

2. Директор більше, ніж хто-небудь інший, володіє інформацією про діяльність інших аналогічних освітніх систем, оскільки саме через нього проходить більшість зовнішніх контактів;

3. Переважно авторитарний характер керівництва здатен зводити нанівець всі інноваційні ініціативи персоналу якщо вони не знаходять розуміння у директора.

В даному контексті неабиякої актуальності набуває питання про стиль керівництва: у новаторських шкільних організаціях і інноваційних підрозділах авторитарний стиль керівництва просто неможливим.

Серед факторів, що підтримують інноваційну діяльність у сучасній школі можна назвати наступні:

- підтримка прагнення всіх учасників навчально-виховного процесу постійно учитися і підвищувати кваліфікацію;
- логічна аргументація необхідних змін і реорганізації;
- надання необхідної свободи при розробці нововведення; можливість висловлювати власну думку про проведені зміни;
- заохочення сполучення професій;
- надання змістовної ділової інформації, забезпечення новаторів необхідними ресурсами й устаткуванням;
- підтримка ефективних комунікацій з колегами;
- постійна підтримка довіри і сприйнятливості до змін (6).

Актуальним є і питання готовності особистості до інноваційної діяльності, що є передумовою стійкості та ефективності її регуляції.

Готовність – це цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, відношення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, уміння, навички, установки (4, с.16).

Психологічна готовність вчителя до інноваційної діяльності складається із функціональної готовності – такого стану психіки, який забезпечує високий рівень досягнень при виконанні певного виду діяльності (за О.О.Ухтомським – стан "оперативного спокою") та особистісної готовності – результату підготовленості до виконання інноваційної діяльності.

Дослідження О.А.Абуліної, Е.В.Бондаревської, В.В.Краєвського та інших дали змогу визначити такі показники готовності педагога до інноваційної діяльності:

- усвідомлена потреба введення педагогічних інновацій на рівень власної педагогічної практики;
- інформованість про новітні педагогічні технології, знання новаторських методик роботи;
- бажання створювати власні творчі завдання, методики, проводити експериментальну роботу (мотиваційний компонент);
- готовність до подолання труднощів як змістовного так і організаційного плану;
- наявність практичних умінь щодо освоєння педагогічних інновацій та створення нових.

Співвідношення виявів цих показників дає можливість виділити рівні сформованості готовності до педагогічних інновацій :

1. Інформаційний рівень, що передбачає змістову орієнтацію у загальних теоретичних підходах; знання методик роботи педагогів-новаторів, знання зарубіжного досвіду використання педагогічних технологій;

2. Пробно-пошуковий рівень, що визначається намаганням втілити у власну діяльність відомі технології і методики виховної роботи, прагненням працювати по-новому, спробами пошуково-дослідницької діяльності;

3. Творчий, що вимагає від особистості розуміння ролі інновацій у сучасній освіті, широких і змістовних знань про наукові та новаторські підходи до навчання і виховання, успішного використання інноваційних методик, активної участі у створенні нових методик.

Серед основних якостей учителя – дослідника безсумнівними є наступні:

- Емпатія – розвинена здатність розуміти почуття і думки учнів, спроможність співпереживати і співчувати їхнім успіхам;
- Динамізм дії – відрефлексована здатність гнучко будувати стратегію і тактику розвивального освітнього впливу, ситуативно-комунікативна мобільність;
- Емоційна стійкість – набута чи вдосконалена спроможність володіти собою та раціонально оцінювати обставини у будь-яких ситуаціях освітньої взаємодії та навчальної діяльності;
- Самоактуалізація – само розвинена здатність реалізувати свій кращий людський потенціал в освітньому процесі на тлі позитивної Я-концепції і безперервної рефлексії власної само ефективності.

Реалізація означених характеристик ефективного інноваційного вчителя в освітньо-виховному просторі детермінує розкриття творчого потенціалу школярів у навчальному процесі, адже прогрес у сфері науки, культури, освіти значною мірою пов'язаний із готовністю до непристосувальницької, гнучкої поведінки.

Школярі, в силу особливостей вікового розвитку, більш сенситивні до нововведень, для них актуальною є потреба у пошуковій активності, спрямованій на задоволення необхідності у пізнанні, у новій інформації, у нових переживаннях, розширенні свого досвіду і самоствердженні, вони легко адаптуються до інноваційної діяльності. Проте активний творчий пошук школярів може мати як конструктивне (креативне), так і деструктивне (девіантне) спрямування.

Аналіз робіт Баррона, Харрінгтона, Симонтона, Менделєвіча В.Д. (5, с. 15-19) та інших дозволяє виділити декілька базових векторів, що визначають близькість креативної та девіантної моделей поведінки. Серед таких рис особистості самостійність суджень, здатність ризикувати, готовність долати перешкоди тощо (таблиця 1).

Для формування інноваційної особистості в конструктивному, креативному контексті необхідно постійно контролювати спрямування пошукової активності школярів, забезпечувати її адекватність.

Саме тому актуальності набуває проблема мотивації в системі організації інноваційної діяльності. Мотивація визначає ступінь активності особистості, рівень самоорганізації, спрямованість суб'єкта та вибірковість діяльності.

Важливо створити для школярів також зовнішні умови інноваційного середовища, що зумовлюють можливість самостійної роботи школяра як на уроці, так і в позаурочний час і передбачають вибір задач із врахуванням можливостей і інтересів, можливість дотримуватися індивідуального темпу своєї діяльності та здатність відстоювати свою точку зору.

Порівняння креативної та девіантної особистості

№	Креативна особистість	Девіантна особистість
1	Незалежність поглядів, неконформність суджень	Неконформність, не адаптивність поведінки
2	Оригінальність, нестандартність	Прагнення незвичайних переживань, схильність до ризику, епатажність
3	Відкритість всьому новому і незвичайному	Пошук нових, незвичайних способів досягнення задоволення
4	Стійкість до невизначених ситуацій	Хороша адаптованість до кризових ситуацій, поєднана із не адаптованістю до стандартних ситуацій
5	Конструктивна активність у предметній діяльності	Високий рівень пошукової активності у сфері девіантних інтересів
6	Самодостатність, можливість автономного функціонування і стійкості до тиску соціального оточення	Незалежність від думки оточення

Для цього потрібно стимулювати позитивне ставлення учнів до зовнішнього (учительського) оцінювання діяльності. До структури уроку потрібно систематично включати "креативні паузи" (час для осмислення отриманої інформації). З метою утворення особистісного смислу нової інформації вчитель повинен вміти забезпечувати полілог і діалог учнів між собою і з вчителем при організації навчання.

Для стимулювання проявів творчості учнів, формування інноваційних моделей поведінки потрібне насичене освітнє середовище, наповнене зразками інноваційної діяльності та об'єктивно новими продуктами цієї діяльності. Тому вчитель повинен на уроках постійно звертати увагу та схвалювати, використовувати ситуації оригінальних відповідей (навіть і помилкових) для програмування інноваційних особистісних конструктів в поведінці школярів, спираючись зокрема на емоційні складові даного процесу: почуття успіху, впевненість у визнанні ("я подобаюсь"), впевненість у здатності до певної діяльності ("я можу") та почуття значимості особистості, самоповагу ("я значу").

Без установки вчителя на формування і закріплення інноваційних стратегій поведінки у школярів засвоюються репродуктивні традиційно очікувані реакції на прийняту інформацію, що заважає їм адаптуватися у змінному середовищі. На цьому наголошував і К.Роджерс: "Отримавши освіту, ми зазвичай стаємо конформістами із стереотипним мисленням, людьми із "закінченою" освітою, а не вільними, творчими оригінально мислячими людьми". Подолання традиційної обмеженості освіти можливе лише за умови врахування індивідуальних здібностей, задатків, спрямованості ініціативи кожної дитини у закладах освіти, що, в свою чергу, вимагає грамотної системної діагностики інтелектуальних та особистісних рис кожного суб'єкта навчально-виховного процесу.

Важливу роль, таким чином, при організації інноваційної діяльності в закладах освіти відіграє психологічний супровід особистості в контексті певних нововведень, підвищення рівня психологічної компетентності учасників освітньо-виховного процесу. Забезпечення ефективності психологічної допомоги при формуванні інноваційної особистості – задача практичного психолога, що серед комплексу особистісних характеристик повинен володіти і специфічни-

ми властивостями. Американська психологічна асоціація склала перелік особистісних якостей ефективного психолога - консультанта або психотерапевта. До нього входять наступні характеристики (7,с.90-91):

1. Неординарні інтелектуальні здібності і розсудливість.
  2. Оригінальність, винахідливість та різнобічність.
  3. Невтомна і невичерпна допитливість; здатність до самонавчання.
  4. Інтерес до людей як до особистостей, а не як до матеріалу для маніпуляцій, повага чужої особистості.
  5. Розуміння власних особистісних особливостей; почуття гумору.
  6. Чутливість до труднощів мотивації.
  7. Терпимість, відсутність зверхності.
  8. Здатність займати терапевтичну позицію, підтримувати гнучкі і конструктивні стосунки з людьми.
  9. Настійливість, методичність у роботі; здатність витримувати напруження.
  10. Готовність прийняти на себе відповідальність.
  11. Почуття такту і здатність до співпраці.
  12. Цілісність природи, самоконтроль і урівноваженість.
  13. Здатність розрізняти моральні цінності.
  14. Широта культурного світогляду – "освіченість".
  15. Глибокий інтерес до психології.
- Ч.Кramer (3,с.67,75-76) виділяє наступні властивості особистості, необхідні практикуючому психологу:

1. Осмислене усвідомлення того, що відбувається у даний момент, без фіксацій, засудження .
2. Допитливість без упередженості.
3. Безстрашність без агресивності.
4. Невтручання без пасивності.
5. Здатність спілкуватися звичайною мовою, не перекикуючи характери.
6. Повага і позитивне ставлення до чого б то не було.
7. Реалістичний оптимізм, віра у позитивну динаміку справ.
8. Любов до людей.
9. Чесність і надійність, благородство.
10. Почуття гумору.
11. Емпатія, вміння активно слухати.
12. Цілісність, унікальність, відкритість, інтегрованість і повноцінна людяність, що народжується у здоровій рівновазі між внутрішніми сутностями.

Діяльність психолога в закладах освіти в контексті реалізації інноваційної діяльності має відповідати наступним стратегічним принципам :

- акцент на ресурсах особистості, врахування індивідуальних можливостей та особливостей поведінки;
- аналіз попереднього досвіду, світогляду, інтересів особистості;
- позитивістський підхід: нетеоретичне, нестандартизоване бачення проблеми, опір на суб'єктивістську віру особистості у власні можливості;
- орієнтація на майбутнє особистості;
- співробітництво і відкритість у стосунках із усіма суб'єктами навчально-виховного процесу;
- технічна пластичність, володіння необхідними знаннями та вміннями психологічної допомоги особистості.

Реалізація означених принципів в системі психологічного супроводу інноваційної особистості в закладах освіти дозволить якісно змінити ефективність моделювання інноваційної діяльності.

Узагальнюючи все вищесказане, слід зазначити, що інноваційна діяльність є необхідним атрибутом сучасного суспільства. Здійснювати необхідні зміни в суспільстві взагалі і в системі освіти зокрема може лише інноваційна особистість, здатна не тільки зрозуміти сутність інноватики, але й впровадити у практику нові стратегії поведінки. Зважаючи на реальний досвід розвитку освіти, необхідно формувати інноваційну особистість, моделювати необхідні властивості її характеру. Досягти цієї мети можна лише при конструктивній співпраці всіх учасників освітньо-виховного процесу.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти. – Київ: Ніка-Центр, 2000. – 362 с.
2. Коломінський Н.Л. Психологія педагогічного менеджменту. – К.: МАУП, 1996. – 176 с.
3. Крамер Ч. Мастерство психотерапії. – СПб., 2003.
4. Максименко С.Д., Пелих О.М. Фахівця потрібно моделювати // Рідна школа. – 1994. – №3.
5. Менделевич В.Д. Психологія девіантного поведіння. – М.: МЕДпресс, 2001. – 432 с.
6. Молодцова Р.Г. Инвестиции и инновации в концепции экономического роста. – М.: Россия, 1997.
7. Оголева Л.П. Инновационный менеджмент. – М.: Инфа-М, 2001. – 163 с.
8. Роджерс К. Клиентцентрированная терапия. – М.-К., 1997.

О.О. Халік

м. Кривий Ріг, Україна

УДК 37.015.3

ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГРУПОВИХ ФОРМ РОБОТИ НА УРОЦІ

This article deals with the analysis of the psychological characteristics of the group forms of the work, their possibilities, and the particularities of the forming the groups, and problems which can appear under their use, as well as ways of their removal. There are the results of Pilot study of the individual style of the teacher philologist's pedagogical activity in the article.

В статтє аналізуються психологіческие характеристики груповых форм роботи, их возможности, особенности формирования групп, проблемы, которые могут возникать при их использовании, а также предлагаются пути их устранения. Подаются результаты пилотажного исследования индивидуального стиля педагогической деятельности учителей-филологов.

Мета сучасної шкільної системи полягає в тому, щоб створити такі умови навчання, за яких би кожен учень успішно навчався, розвивав свої здібності і був готовим до творчої самореалізації. В інформаційний вік при стрімкому розвитку усіх сфер людської діяльності матеріал з навчальних дисциплін також збільшується і ускладнюється. Тому перед сучасним вчителем постає проблема використання інноваційних форм організації пізнавальної діяльності.